

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Mogyoródi Emese

A Szókratész-per

Jelen tananyag a Szegedi
Tudományegyetemen készült az Európai
Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

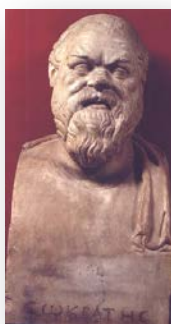
EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A SZÓKRATÉSZ-PER

Dr. habil. Mogyoródi Emese

4. Téma

Szókratész élete és filozófiája

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

4. TÉMA: SZÓKRATÉSZ ÉLETE ÉS FILOZÓFIÁJA

Mogyoródi Emese

3. Lecke
Szókratész
filozófiája 2.

15 – 20 PERC

3. *Docta ignorantia*, irónia

A szókratészi „dialektikus” módszer, a filozófiai párbeszéd fontossága mögött az a meggyőződés áll, hogy:

- lényeges tudunk, mi az, amit (biztosan) tudunk, és mi az, amit nem, csupán azt hisszük, hogy tudjuk.

Ezt az elmeállapotot nevezzük

„tudó(s) tudatlanságnak” (lat. *docta ignorantia*).

Természetét a **delphoi jóslat** híres története világítja meg a *Szókratész védőbeszédében* (19d-22e):

„Miután eltávoztam, úgy okoskodtam magamban, hogy ennél az embernél legalábbis bölcsőbb vagyok; mert ugyan alighanem egyikünk sem tud semmi szépet és jót, csak hogy ez azt hiszi, tud valamit, miközben nem, én viszont, aminthogy éppenséggel nem tudok, nem is hiszem azt, hogy tudok. Úgy tűnik tehát, valami apróság tekintetében mégiscsak bölcsőbb vagyok nála, és pedig épp ebben, **hogy amit nem tudok, arról nem is hiszem hogy tudom**” (Platón: *Szókratész védőbeszéde* 21 d, ford. Mogyoródi Emese – A platóni *Védőbeszédet* a továbbiakban is saját fordításomban közlöm. – M.E.).

„Nos hát, ezt vizsgálom én és kutatom még most is mindenhol, az isteni útmutatás szerint, ha valakit akár a városbeliek, akár az idegenek közül bölcsnek gondolok. S ha úgy találok, nem az, **az isten segítségére sietek, és kimutatom, hogy nem bölcs**. És emiatt a foglalatosság miatt nem jutott időm sem a város hivatali ügyeivel, sem a magam dolgaival említésre méltó módon törődni, hanem ezerszeres szegénységben élek **az isten szolgálata miatt**” (Platón: *Szókratész védőbeszéde* 23b).

A „tudó tudatlanság” (azaz **a tudatlanság tudata**) nem annak tudatában áll, hogy **nem tudunk semmit**; hanem abban, hogy *ha* valamit nem tudunk, akkor nem is hisszük azt, hogy tudjuk.

Szókratészi „íronia”

- részben azt jelenti, amit ma: a beszélő az ellenkezőjét mondja annak, mint amit valójában gondol (pl. a partneréről), és ezzel kigúnyolja;

- részben azonban speciális jelentése van: **„színlelt tudatlanság”**: a beszélgetőpartnerek gyakori vádja Szókratészszel szemben: hogy megőrizze fölényét, csak színleli önnön tudatlanságát, **nem őszinte beszélgetőpartner**; csupán **a kérdező** szerepét vállalja fel, hogy ne kelljen szint vallania, és irányított kérdéseivel összezavarja a beszélgetőpartnerét:

Téves az az értelmezés, miszerint Szókratész azt állította volna, hogy „**csak azt tudom, hogy nem tudok semmit**” (vö. Arisztotelész: *Szofista cáfolatok* 183b8). Sem Platónnál, sem Xenophónnál nem található ilyen kijelentés (lásd alább).

„SZÓKRATÉSZ: Thraszümakhosz, ne haragudj már annyira ránk, hiszen ha én meg Polemarkhosz tévedtünk az érvek tisztázása során, hidd el, akaratlanul tévedtünk. ... **azért nem találjuk, mert nem vagyunk képesek**. Ilyenkor **nektek, akik ennyire okosak vagytok**, inkább sajnálni kellene bennünket, semmint hogy megharagudjatok ránk!
THRASZÜMAKHOSZ: Na, Héraklészra! **Íme a jól ismert szókratészi íronia!** Tudtam én! Meg is mondtam ezeknek előre, hogy nem akarsz majd válaszolni, hanem ironizálsz, és inkább mindent megteszel, **csak hogy ne kelljen válaszolnod**, ha valaki kérdést intéz hozzád” (Platón: *Az állam* 336e-337a, ford. Steiger Kornél).

A vád azonban alaptalan:

„Mármost, athéni férfiak, ezek miatt a vizsgálódások miatt sok ellenséges indulat keletkezett ellenem, még hozzá igen súlyosak és sötétek, olyannyira, hogy számtalan **rágalom** származott belőlük, míg végül ráragasztották ezt az elnevezést, hogy **bölcs vagyok**. **Ugyanis a jelenlévők minden esetben azt hiszik, jómagam bölcs vagyok mindabban, amiben valaki mást megcáflok**. Csakhogy alighanem úgy áll ez a dolog, férfiak, hogy **valójában egyedül az isten bölcs**, és ezzel a jóslattal azt mondja, hogy az emberi bölcsesség igen keveset **avagy semmit nem ér**. És [...] felhasználja a nevemet, és engem állít mintául, mintha csak ezt mondaná: »Emberek! Az közöttetek a legbölcsebb, aki Szókratészhez hasonlóan fölismerte, hogy bölcsesség tekintetében igazság szerint semmit sem ér«” (*Szókratész védőbeszéde* 23a-b).

A(z isteni) „bölcsesség” itt **mindentudást** jelent; Szókratész ezt vitatja el magától, tehát **tudja, hogy nem bölcs** (nem mindentudó), nem pedig „tudja, hogy nem tud semmit”.

A *Gorgiaszban* pedig ezt mondja:

„Szerintem mindnyájunknak azon kell lennünk, hogy kiderítsük, mi az igazság abban, amiről beszélünk, és mi nem az. Ha kiderül, az mindenkinek egyformán jó. Most tehát kifejtem saját álláspontomat, és ha valamelyikőtök úgy látja, hogy az, amire saját magammal jutottam, nem úgy van, legyen szíves, szakítson félbe és cáfoljon meg. **Mert én egyáltalán nem úgy beszélek, mintha a birtokomban volna az igazság**. Veletek együtt én is csak keresem, és ha kiderül, hogy van valami elfogadható az ellenvetésben, én leszek az első, aki elfogadom” (*Gorgiasz* 505e-506a, ford. Horváth Judit).

4. A „lélek gondozásának” (*therapeia*) szükségessége

A fenti tanításokat mintegy keretbe foglalja a szókratészi filozófia alapvető célja: „**a lélek gondozása**”, mely abban áll, hogy törekszünk önmagunk kiművelésére, jobbá tételére, a személyiség fejlesztésére, mégpedig **a kooperatív erényeken** (igazságosság, mértékletesség, okosság, istenesség) keresztül. A filozófia ennél fogva Szókratész számára kitüntetett módon **etika**.

Mindez a **test és a lélek szembeállítását** feltételezi (mely orphikus és püthagoreus hagyomány), és a léleknek az erényes életen keresztül történő „ápolását”.

Ez magában foglalja a hagyományos, kompetitív, arisztokratikus/heroikus erényfelfogás kritikáját:

„Mert nem másban fáradozom, amikor köztetek járok, mint hogy meggyőzzek benneteket, ifjat, időset egyaránt, hogy se teste, se vagyona ne legyen előbbre való, és senki ne törődjék velük odaadóbban, mint azzal, hogy a lelke miként válhat a lehető legjobbá. Azt mondom: »Nem a vagyonból lesz az erény, hanem erényből a vagyon és minden egyéb jó az ember számára, akár a magánéletben, akár a közéletben«” (*Szókratész védőbeszéde* 30 a-b).

A hagyományos, arisztokratikus erényfelfogást Hésziodosz egy sora illusztrálja:
„*vagyonnal jár az erény és dicsőség*”
(*Munkák és napok* 313)

5. A „szókratészi evangélium”

A heroikus értékideálokkal szemben Szókratész egy olyan erkölcsi elvet hangsúlyoz, mely a keresztény erkölcsiséget előlegezi meg; ezért nevezték ezt a tanítását „szókratészi evangéliumnak”:

„**jobb igazságtalanságot elszenvedni, mint elkövetni**” (pl. *Gorgiasz* 474c skk.).

Ha ugyanis az ember számára fontosabb a lelke egészsége vagy jóléte, mint a testéé, akkor fontosabb, hogy minden erkölcstelenségtől mentes legyen, mint hogy (testileg) mit szenved el.

Lásd: 2.
Téma, 5.
Lecke

- Ez az álláspont egyfelől élesen szemben áll a szofisták „önző naturalista” álláspontjával, melyet Kalliklész (*Gorgiasz*), illetve Thraszümakhosz (*Az állam* I-II. könyv) képvisel:

„A jó számukra ... egyenlő a természetesnek vett saját érdekekkel, lehetőség arra, hogy birtokolhassanak és ezzel együtt uralják a dolgokat, ami végső soron oda vezet, hogy saját magukat jónak tételezik fel. Önnön lényük – ez az önvizsgálat nélküli legfőbb jó – azonban belül üres, hiszen az ember nem természettől fogva tökéletes, hanem olyan, aki tökéletesedésre szorul, ... Ezt a tapasztalatot osztja a többi beszélgetőtárs is, de ahelyett, hogy a saját rászorultságot – amely nem bizonyos javak hiányát, hanem azok megfelelő elrendezését, végső soron a megismerés szükségességét jelenti – elfogadnák, rászorultságukat külső okokra vezetik vissza: javakra vágyanak, gyönyörré, pénzre, megbecsülésre, hatalomra vagy akár tudásra, amire azonban szintén mint valami birtoktárgyra tekintenek. És minél tökéletesebbnek tűnik maguk előtt önnön lényük, annál inkább nő a külső javakra való rászorultságuk. Az egész világot uralni akaró Thraszümakhosz zsarnoki álláspontjában ez különösen jól látszik” (Eva-Maria Kaufmann: *Szókratész*. Magyar könyvklub, Budapest 2001, 125-126).

- Másfelől élesen szemben áll a hagyományos, arisztokratikus-heroikus kori **talio („bosszú”) elvével**, annak kategorikus tagadása:

„Tehát nem szabad az igazságtalanságot viszonzni, sem rosszat tennünk egyetlen emberfiával sem, akármit szenvedünk is el tőle. De vigyázz, Kritón, amikor beleegyezésedet adod ezekhez az elvekhez, nehogy meggyőződésed ellenére fogadd el őket! Mert tudom, hogy kevesen gondolkodnak így, ahogyan ezután is kevesen fognak. ... Vizsgáld meg hát alaposan, vajon velem tartasz-e, egyetértesz-e, s választhatjuk-e vitánk kiindulópontjául azt, hogy **sohasem helyes igazságtalanságot elkövetni, de még vissza sem szabad azt fizetni, sőt, ha valakinek rosszat is kell elszenvednie, akkor sem helyes, hogy védekezésképpen viszonzza azt** – vagy pedig elpártolsz, és már ebben az alapelvben sem tartasz velem?” (Platón: *Kritón* 49 c-d, ford. Gelenczey-Miháltz Alirán.)

Szókratész fent összefoglalt, alapvető tanításaira és módszereire egytől egyig utalások találhatóak **a platóni Védőbeszédben**, illetve a perhez szorosan kapcsolódó, „szókratikusnak” tekinthető Platón dialógusokban (***Euthüphrón, Kritón***), ezért perét ezek összefüggésében érdemes értelmezni és tárgyalni.

További olvasmányok:

Kaufmann, Eva-Maria: *Szókratész*. Ford. Deréky Géza. Magyar könyvklub, Budapest 2001, 105-130.

Hadot, Pierre: *A lélek iskolája*. Ford. Cseke Ákos. Kairosz könyvkiadó, Budapest 2010, 87-104.

Ellenőrző kérdések:

1. Mit jelent, illetve mit *nem* jelent a szókratészi „tudó(s) tudatlanság”?
2. Miben áll a szókratészi „íronia”, és mi az összefüggése a „tudó(s) tudatlansággal”?
2. Miben áll „a lélek gondozása”, hogyan függ össze az etikával, és mennyiben jelenti a hagyományos erény-felfogás kritikáját?
3. Milyen tanítást foglal magában a „szókratészi evangélium”, és milyen, egyéb felfogásokkal száll vitába?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Próbáljon meg most újra válaszolni a 2. Téma, 5. Leckéjének 1. Kiválósági kérdésére!
2. Mi a közös az „önző naturalista” álláspontban és a *talio* elvben?